

ლელა თელიაშვილი

სამცხე-ჯავახეთის სახელმწიფო უნივერსიტეტი,
ახალციხე, საქართველო,
დოქტორანტი, ქართული ფილოლოგიის სადოქტორო პროგრამა,
ელფოსტა: lelateliashvili@gmail.com

გვარი, როგორც ოიკონიმი (ახალციხის მუნიციპალიტეტის სოფელ მინაძის მაგალითზე)

მოკლე შინაარსი

ოიკონიმები (დასახლებულ პუნქტთა სახელები) ენის ის ძირითადი ტოპონიმური ერთეულებია, რომელთა უმთავრესი ფუნქცია კონკრეტული ტერიტორიის გამორჩეული ნიშნით მარკირება და აღქმაა. ნომინაცია თავისი სემანტიკური მნიშვნელობით ცნებას ასახავს, აქტუალიზებულია ტერიტორიული მდებარეობა და მისი წარმოდგენა. სახელდებული ოიკონიმის ეტიმონად ხშირად ანთროპონიმიც გვევლინება. ანთროპონიმური წარმოშობის ნომინაციები, კერძოდ, გვარები ოიკონიმებად, არაა უცხო ქართული ტოპონიმიისათვის. ირემადებები, ჭინკადებები, გოგადებები, ხაბელაშვილები, ქოქოლადებები, გოგოლაურთა, მიგრიაულთა, ვეშაგურნი და სხვა სოფლებია საქართველოში. მსგავსი მოვლენები სხვა ქვეყნების ადგილის სახელთა ნომენკლატურაშიც მრავლადაა.

დასახლებული ტერიტორიის გვარით ნომინირების ძირითადი მოტივი დომინანტი გვარის სიმრავლეა, ან მასთან დაკავშირებული რაიმე, მნიშვნელოვანი ფაქტორი. ამ შემთხვევაში სახეზეა გავრცელებული კონცეპტუალური მოვლენა მეტონიმის სახით. როცა მოტივაციის მიზეზი რეფერენტის გამორჩეული თვისებებია, ან საქმე გვაქვს სხვა გარემოებებთან, თუნდაც განმასხვავებელ ასპექტებთან, რაც მჭიდროდაა დაკავშირებული „წყაროსა“ და „სამიზნე“ სახელს შორის, მაშინ მათი მიმართება მეტონიმურია. **მეტონიმია** გულისხმობს ერთი საგნის სახელის გადატანას მეორე, „სამიზნე“ საგანზე, რომელიც იმავე კატეგორიას მიეკუთვნება როგორც „წყარო“. ოიკონიმის

ლინგვისტური ფორმირებისას აპელატიური ლექსიკის გრამატიკული მაწარმოებლებით გაფორმება, გარკვეულწილად, საზოგადოების განვითარების სხვადასხვა დროითა და ვითარებით არის განპირობებული.

სამიზნე საკითხის კრილში ახალციხის მუნიციპალიტეტის მრავალფეროვან ოიკონიმთა შორის აღსანიშნავია სოფლის სახელი **მინადე**. მასთან დაკავშირებით საინტერესოა ის ფაქტი, თუ რატომაა წარმოდგენილი გვარი ოიკონიმად მხოლოდითი რიცხვის ფორმით, როცა ამგვარ შემთხვევებში გვაროვნულ სახელებს ძირითადად მრავლობითი რიცხვის ფორმებით ვხვდებით, ვინაიდან გვართ ნომინირებულ ტერიტორიებზე მის წარმომადგენელთა სიმრავლე შეინიშნებოდა. მართალია, დღეს გვარი, რომელიც სოფელს ჰქვია, შეიძლება აღარ დასტურდებოდეს იქ, როგორც მინადის შემთხვევაშია, თუმცა ოიკონიმები იმდენად მყარი ბუნების არიან, რომ ხანგძლივად ინარჩუნებენ თვითმყოფადობას. სწორედ ამგვარ ადგილის სახელთა ჯგუფს მიეკუთვნება ეპონიმური წარმოშობის გამჭირვალე სემანტიკის მქონე სოფლის სახელი მინადე.

საკვანძო სიტყვები: ანთროპონიმი, ანთროტოპონიმი, მხოლოდითი რიცხვი, ტოპონიმი, ოიკონიმი, მეტონიმია.

Lela Teliashvili

Samtskhe-Javakheti State University,

Akhaltzikhe, Georgia,

Doctoral Student, PhD Program in Georgian Philology,

Email: lelateliashvili@gmail.com

**SURNAME AS AN OIKONYM
(FOR THE EXAMPLE OF THE VILLAGE MINADZE IN
AKHALTSIKHE MUNICIPALITY)**

Abstract

Oikonyms (names of settlements) are the basic toponymic units of a language, the main function of which is to mark and perceive a specific territory by a distinctive sign. An anthroponym is often used as the etymon

of oikonym. Nominations of anthropotoponymic origin, namely, surnames as oikonyms, are not foreign to Georgian toponymy. There are Iremadzeebi, Chinkadzeebi, Gogadzeebi, Khabelashviliebi, Kokoladzeebi, Gogolaurta, Migriaulta, Veshagurni and others as villages in Georgia. Similar cases are also common in the nomenclature of other countries place names.

The main motive for naming a populated area by a surname is the abundance of the dominant surname, or important factors related to them. The forming of oikonyms by linguistic producers with appellative vocabulary is, to some extent, conditioned by different times and circumstances of the development of society.

In the context of the target issue, among the diverse oikonomymys of Akhaltsikhe Municipality, the name of the village - **Minadze** - is noteworthy. In this regard, it is interesting to note why the surname is presented as an oikonym in the singular form, when in such cases we mainly find generic names in the plural forms, because in the territory named after the surname, a large number of its representatives were observed. Although, today the surname named after a village may no longer be presented there, as in the case of Minadze, oikonyms are so durable that they retain their identity for a long time. The name of the village of Minadze, of eponymous origin and with clear semantics, belongs to this group of place names.

Keywords: Toponym, anthroponym, anthropotoponym, singular, oikonym, metonymy.

შესავალი: ოიკონიმები ტოპონიმის ბირთვს წარმოადგენენ. მრავალფეროვანი და მრავალგვარია საქართველოს ოიკონიმთა როგორც ფორმოზივი, ასევე სემანტიკური სურათი. ოიკონიმები თავიანთი სტუქტურული შედგენილობით, ძირითადი ეტიმონებისა და აფიქსების თანაწარმოებით მიიღება. აღსანიშნავია, რომ დასახლებულ ტერიტორიათა გარკვეულ ჯგუფში ფუძედ ან მთელ აპელატივად, ყოველგვარი ტოპონაწარმოებლის გარეშე სახელი, გვარი ან მეტსახელია წარმოდგენილი, სწორედ მსგავს ანთროპოპონიმურ ოიკონიმთა რიგში მოვიზარებთ ახალციხის მუნიციპალიტეტში შემავალ ერთ-ერთი სოფლის სახელს **მინაძე**.

მეთოდები: სამიზნე ოიკონიმის შესწავლისათვის გავეცანით საკითხთან მიმართებაში არსებულ სამეცნიერო ნაშრომებს, ისტორიულ დოკუმენტებს, გამოვიყენეთ ისტორიულ-შეპირისპირებითი და საველე კვლევის მეთოდები.

მიზანი: კვლევის მიზანია სამიზნე ოიკონიმის ლინგვისტური ანალიზი, დენოტატის სახელდების მოტივაციის შესახებ არგუმენტირებული მსჯელობა, კვლევის მკაფიო შედეგების წარმოჩენა.

მსჯელობა: სოფელ მინაძის სახელდება ვფიქრობთ, აქ მცხოვრებთა გვარმა განაპირობა. გვარი_ მინაძე ეპონიმურია, როგორც ენათმეცნიერი ალ. ლლონტი მიუთითებს, მას საფუძვლად უდევს ადამიანის საკუთარი სახელი _**მინა** (ლლონტი, 1986: 162).

ფერსათის „ქვეყნის“ ეთნო-ისტორიის შესახებ საინტერესო კვლევას გვთავაზობენ ენათმეცნიერები ი. გაბელაია და დ. შავიანიძე, საიდანაც ირკვევა, რომ ბაღდათელი მინაძეები გვარის პირვანდელ საცხოვრისად სწორედ ახალციხის რაიონის სოფელ მინაძეს ასახელებენ.

„მინაძე-სოფელ ფერსათის „მკვიდრი“ მკვიდრი დიდი გვარია. დღეს სოფელში სამოცი კომლი მკვიდრობს. საერთოდ ბაღდათში კი მინაძეების ორას ოცდაორი სული მოწმდება. მათ ადრინდელ საცხოვრისში, ადიგენში კი ას სამოცდაათოთხმეტი. მე-19 საუკუნის ორმოციანი წლების საარქივო მონაცემებით, საეკლესიო გლეხი მინაძეები მკვიდრობდნენ ბაღდათის სოფლებში: ზეკარში, შუბანსა და წითელხევში. მინაძეები აღნიშნულ დროში სოფელ ფერსათსაც მკვიდრობდნენ. აქაური ლუტუმა მინაძე ფერსათს ჩამოსახლებული მინაძეების მეექვსე შთამომავალია. ბაღდათელი მინაძეები გვარის პირვანდელ საცხოვრისად ახალციხის რაიონის სოფელ მინაძეს ასახელებენ. „თათრობას გამოქცეული“ და ზეკარის უღელტეხილით სოფელ ზეკარში გადმოსული მინაძეენი საისტორიო დოკუმენტებში პირველად სოფელ შუბანის მკვიდრად იხსენიებიან. 1558 წლის დოკუმენტში მოხსენიებულია ნასყიდა მინაძე ქუთაისის საყდრის ბეგარავალდებული იყო“ (გაბელაია და შავიანიძე, 2005: 38).

„მინაძეების გვართან დაკავშირებით არსებობს მეორე, „საეჭვო გადმოცემაც“, რომლის თანახმადაც ბაღდათელი მინაძეები ყოფილან გურიიდან მოსული იმნაძეები.

ბაღდათის ყველა იმ სოფელში უბანს, სადაც მასიურად მკვიდრობენ და მკვიდრობდნენ, მათი გვარის სახელი ჰქვია. გვხვდება ანთროტოპონიმები: „მინაძეების უბანი“,

„მინადისოული“. სოფელ ზეკარში მათ სალოცავზე _ „ნამევიკარა“ დღეს უკვე საყანე ადგილებს ეძახიან „მინადის კალოს“ და „მინადის საჭილეს“. ზეკარში არის მინაძეთა სახელობის წყაროც“ (გაბელია და შავიანიძე, 2005: 38).

„ფერსათის მკვიდი გვარი მინადის წინაპარი „შინა მეპატრონეების“ და „მომხდური მტრის თავდახრილი მჩაგვრელობის“ გამო გამოქცეულა და დასახლებულა ზეკარში. აქედან ორი ძმა მიწის სიმცირის გამო გადმოსულა ფერსათში. მათ თავიანთ საცხოვრისში აუშენებიათ ხის ეკლესია, რომელიც შემდეგ მეხით დაიწვა. მინაძეები სამცხეში გადანასახლები გვარია. გეოგრაფიულ სახელში აქ მცხოვრები გვარების თუ ოჯახების სახელებიც გვხვდება და თან ძალიან ხშირად. საინტერესოა გვართა მიგრაციის თვალსაზრისით ამის შესწავლა“ (გაბელია და შავიანიძე, 2005: 47).

დღეისთვის სოფ. მინაძეში მინაძეების გვარის წარმომადგენლები აღარ გვხვდებიან, რაც კიდევ უფრო აძნელებს ოიკონიმის სახელდების მოტივაციაზე მსჯელობას.

გვაროვნული სახელი, როგორც ოიკონიმი, ამასთან მხოლოებითი რიცხვის ფორმით არაა უცხო ქართული ონომასტიკისათვის. ჩვენსავე მუნიციპალიტეტში ისტორიულად, „გურჯისტანის ვილაიეთის დიდ დავთარში“, იხსენიება სოფელი კოპეთი, აწყურის რაიონის ახალციხის ლივაში, რომესაც მე-20 საუკუნეში უკვე კოპადის სახელით ვხვდებით, საყუნეთის სასოფლო საბჭოში შემავალს. კოპეთის კოპაძე ქცევის პროცესი მ. ბერიძეს ბუნებრივად მიაჩნია და აღნიშნავს, რომ რადგან -ეთ სუფიქსი სიმრავლის აღმნიშვნელია ენაცვლება _ებ-ს, ამიტომ თავდაპირველად პარალელური ფორმები იყო კოპეთი და კოპაძეები, ან ერთი იყო ოფიციალური სახელი, რომელიც დააფიქსირა ოსმალო მოხელემ, ხოლო ხალხი მას მეორე სახელს უწოდებდა. საბოლოოდ ერთი დოკუმენტურმა წყარომ შემოგვინახა, მეორე კი ხალხმა, თუმცა -ებ მრავლობითობის ნიშანი დაიკარგა. ასე იქცა გვარი -კოპაძე ყოველგვარი ტოპომაწარმოებლის გარეშე ოიკონიმად (ბერიძე, 2006: 73).

როგორც მ. ბერიძე შენიშნავს, შავშეთ-იმერხეებში დასტურდება სოფ. დაბაწვრილში უბნის სახელად _კოპაზელარ, რაც კოპაძეებს

ნიშნავს. იქვეა სოფ. წყალსიმერის უბნის სახელად კოპიზე, რაც იგივე კოპაძეებია (ბერიძე, 2006: 73).

გვაროვნული სახელი, როგორც ტოპონიმი არის ასევე -ძინძე, უდის რაიონში, სახელი იხსენიება „სერაპიონ ზარზმელის ცხოვრებაში“. როგორც ირკვევა, ძინძე იმ გზაზე მდებარეობდა, საიდანაც სერაპიონი მივიდა ზარზმას, თუმცა „დღეს ამ სახელით ადგილი ზარზმის მიდამოებში აღარ გვხვდება, მაგრამ 1930 წელს ამ სახელისა და ადგილის არსებობა დაადასტურა ს. ჯიქიამ. იმ დროისათვის ძინძეში ერთ კომლსდა უცხოვრია, ხოლო დავთრის შედგენის დროს- 16 კომლიანი სოფელი ყოფილა“ (ბერიძე, 2010: 80).

როგორც აღნიშნულია, სახელი ძინძე უნდა განვიხილოთ, როგორც ანთროპონიმი, რომლის სახელწოდებაშიც ძირითად როლს თამაშობს ადამიანის ძე-ზე დაბოლოებული გვარი. ავტორის აზრით, უცნაური ფაქტია, როდესაც ტერიტორიის სახელდება გვარის საშუალებით წარმოებს, თუმცა სწორედ ამაშია ის ინდიკატორი, რაც სახელის სიმკვლეზე მიუთითებს. მკვლევარი განმარტავს, რომ რომელ საუკუნეშიც არ უნდა აღმოჩნდეს „სერაპიონ ზარზმელის ცხოვრება“ დაწერილი -ძე-ზე დაბოლოებული ეს ქართული გვარი ყოველთვის მასზე ადრეული იქნება. ენათმეცნიერი აქვე დასძენს, იმასაც რომ, მართალია, ამ ტიპის (მაწარმოებლის გარეშე) ტოპონიმები ცოტაა, მაგრამ არის, სწორედ ამ ტიპის სახელებად მიაჩნია მას ოიკონიმი -ძინძე (ბერიძე, 2010: 81).

აღსანიშნავია, რომ „დავთარში“ დასტურდება მსგავსი წარმოების ოიკონიმები: ჯუჯულაძე, ჭიდალაძე, ღონლაძე, საღრაძე, ოსიძე, მეღქუაძე, კოპაძე.

მ. ბერიძის აზრით, ტოპონიმთა ამგვარ გაფორმებას სოციალური საფუძველი უნდა ჰქონდეს. -ძე- ზე დაბოლოებულმა სახელებმა შემოგვინახეს მონოგენური დასახელების უძველესი ფორმები: როდესაც -ძე-ზე დაბოლოებული გვარები არ დაირთავენ ტოპომაწარმოებელს ან სიმრავლის ნიშანს (ბერიძე, 2010:81). _ძე დაბოლოებულ გვარებში, მაგ: გოდაბნძე, ჯაფანძე, ქათლანძე, კვიტანძე, ბუსაკანძე, აბსანძე, ბასლანძე და სხვ. _ნ ჩართულად ითვლება, რადგან -ნძე- კომპლექსს მოეპოვება _ნ_ს გარეშე

ვარიანტები: გოლანძე_გოლაძე, ქვარანძე_ქვარაძე, ბუსკანძე_ბუსკაძე და სხვ. (ბერიძე, 2020: 81).

ძინძე, როგორც უძველესი ფიქსირებული ანთროპოკონიმი, ერთ-ერთი უძველესი გვარია და ქვეგვართა სათავის დამდებია. ანთროპონიმისა და ოიკონიმის ეს კავშირი კარგად აქვს შენიშნული ალ. ლლონტს, როდესაც წერს: „მწიგნობრობის წყაროთა მიხედვით, შეგვიძლია თვალი მივადევნოთ ქართული გვარების განვითარების ისტორიას გრძელ მანძილზე, ჩვენს ხელთ არსებული მასალა მოწმობს არა მარტო გვაროვნულ სახელთა დიდ ტრადიციას, არამედ ქვეგვართა, გვარების განშტოებათა, რაც ტოპონიმებსაც უკავშირდება, უძველეს ტრადიციას“. სწორედ ამ კავშირის კარგი მაგალითია - ძინძე (ბერიძე, 2010: 82).

ძინძის ამოსავალი ფუძე არის _ძინ_, რომელიც სხვადასხვა აფიქსით გაფორმებული დასტურდება ქალთა საკუთარ სახელებში: ძინა, ძინი, ძინე, ძინო, ძინობია, ძინოვ, ძინოფ. ეს სახელები ძირითადად სვანეთშია გავრცელებული (ბერიძე, 2010: 82).

შედეგები და დასკვნები: ადგილის სახელის ლინგვისტურმა შესწავლამ ცხადყო, რომ ოიკონიმები დროის გასვლასთან ერთად ინფორმაციით ივსებიან და ზოგჯერ მათ მყარი, ზოგჯერ კი სახეცვლილი ტოპოფორმატით მოაქვთ ჩვენამდე ისტორიული, ეთნოგრაფიული, კულტურული თუ სხვა სახის მასალა. ამიტომ იკონიმებში ონომასტიკური პრობლემების გადასაწყვეტად, სინქრონული და დიაქრონული კვლევების წარმართა ერთმნიშვნელოვნად საჭიროა. საკუთრივ, ოიკონიმი მინაძე სინქრონულ ოიკონიმად უნდა მოვიაზროთ, რადგან სახელწოდება მიიღო საზოგადოებამ და უცვლელად მოდის დღემდე, მიუხედავად იმისა, რომ ოიკონიმი ანთროპოპოლინური წარმოშობისაა, დასახლებას მინაძე აქ მცხოვრები გვარის გამო ეწოდა, დღეს ეს გვარი ამ სოფელში აღარ დასტურდება. ერთი კია, აღნიშნული საკითხის სიღრმისეული ანალიზი, ვფიქრობთ, საჭიროებს კიდევ უფრო მეტ ინტერდისციპლინურ, მეცნიერულ კვლევა-ძიებას.

გამოყენებული ლიტერატურა

ბერიძე, მ. (2006). ქართველთა გამუსლიმანება და გვარის შეცვლა მესხეთში. თბილისი.

ბერიძე, მ. (2010). ტაძრები და სახელები. თბილისი.

ბერიძე, მ. (2020). სამცხე-ჯავახეთის სახელმწიფო უნივერსიტეტი XL რესპუბლიკური დიალექტოლოგიური სამეცნიერო სესიის მასალები. ახალქალაქი.

გაბელაია, ი., შავიანიძე, დ. (2005). ფერსათის „ქვეყნის“ ეთნოისტორიიდან (გვარსახელთა მონაცემების მიხედვით). ქართველური მემკვიდრეობა IX. ქუთაისი.

ღლონტი, ალ. (1986). ქ.დ.კ.-ს მასალები. თბილისი.

ჯიქია, ს. (1941). გურჯისტანის ვილაიეთის დიდი დავთარი, წიგნი II. თბილისი.

References

Berije, M. (2006). Kartvelta gamuslimaneba da gvaris šeccvla Mesxetši. Tbilisi. (in Georgian)

Berije, M. (2010). T'ajrebi da saxelebi. Tbilisi. (in Georgian)

Berije, M. (2020). Samcxe-Javaxetis saxelmcipo universit'et'i XL resp'ublikuri dialek't'ologiuri samecniero sesiis masalebi. Axalkalaki. (in Georgian)

Gabelaia, I., & Šavianiĵe, D. (2005). Persatis "kveqnis" etnoist'oriidan... Kartveluri memkvidreoba IX. Kutaisi. (in Georgian)

Ghlont'i, Al. (1986). K.D.K.-s masalebi. Tbilisi. (in Georgian)

Jikia, S. (1941). Gurjist'anis vilaieTis didi davTari, Cigni II. Tbilisi. (in Georgian)